

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ІВАНЧУК ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 141.1(093)

**СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ ВІДЧУЖЕННЯ
В ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІЙ ТА НЕОМАРКСИСТСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ХХ СТ.**

09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Слов'янськ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Роботу виконано в Державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ), Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Мозговий Леонід Іванович,
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ),
завідувач кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Окороків Віктор Броніславович,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Дубініна Віра Олександрівна,
ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія» (м. Полтава),
доцент кафедри філософії і суспільних наук.

Захист відбудеться 26 травня 2018 року о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 12.112.02 у Державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет» за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://ddpu.edu.ua/> та в бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Автореферат розіслано 25 квітня 2018 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

А. О. Карпенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Очевидно, що дискурс ідентичності є одним із провідних елементів сучасного наукового процесу. Він охоплює надзвичайно широкий спектр галузей пізнання – від прикладних методів психологічної терапії до політичної теорії, від емпіричної соціометрії до культурологічної аксіології, від гендерних студій до лінгвістичної аналітики, що вказує на принциповий і фундаментальний характер цієї проблематики, що його породжує. Як термін, ідентичність не має чіткого значення, а постає своєрідним маркером потреби в репрезентації та інструменталізації інтегрального виміру існування людини, означення факторів цілісності життя особистості або спільноти. Дискурс ідентичності має симптоматичний і похідний характер, оскільки є формою реакції на релятивізацію та ерозію позитивного осмислення сутності існування людини засобами наукового пізнання. Важливим чинником формування наївної метафізики, характерної для різноманітних модифікацій дискурсу ідентичності, від релігійного фундаменталізму до політичного нативізму, є ігнорування історичного виміру становлення концепту ідентичності. Одним із шляхів подолання цього розриву між сучасним гуманітарним мисленням та інтелектуальною історією концепту ідентичності є історична герменевтика філософського дискурсу відчуження, як діалектичного корелята дискурсу ідентичності.

Сьогодні тема відчуження є експліцитно впровадженою в соціально-психологічних студіях, де відчуження постає водночас підставою та результатом патологічного розвитку особистості. На рівнях соціологічної та психологічної конкретизації поняття відчуження втрачається онтологічна складова цього феномену, що сягає самого способу буття людини, заснованого на протиставленні культури до стихії природи. Завдання філософії – попередити притаманний спеціалізованим галузям гуманітарного знання редуccionізм щодо тлумачення проблеми відчуження. А функція історії філософії полягає в реактуалізації ключових теоретичних здобутків становлення філософського дискурсу відчуження, які можна використати задля діагностування сьогоденних суперечностей та чинників суспільного процесу.

Традиційно започаткування філософського осмислення проблеми відчуження як ключового поняття соціальної теорії пов'язують із постатями Г. Гегеля і К. Маркса. Саме концепт відчуження є ключовим в розробці неомарксистських теорій таких видатних філософів, як Г. Лукач, Г. Маркузе, Т. Адорно. І якщо марксистські витoki актуалізації поняття відчуження є достатньо дослідженими, то інші джерела та фактори цього процесу залишаються за межами дослідницької уваги. Адже стурбованість неомарксистів поглибленням відчуження людини від власної сутності в контексті розгортання індустріальної епохи є суголосною з прагненням таких представників екзистенціальної філософії, як К. Ясперс, М. Гайдеггер та Ж.-П. Сартр віднайти надійні підстави здійснення автентичного існування людини.

Неомарксистська та екзистенціальна лінії розробки проблеми відчуження поряд із суттєвими розбіжностями мають точки дотику, тому виявлення

семантичних і функціональних кореляцій між цими теоріями відчуження має розширити знання про дійсну інтелектуальну історію осмислення феномену відчуження та збагатити арсенал актуальних засобів дослідження та критики його сучасних виявів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук «Особистість і суспільство в XXI столітті: концепції та тенденції розвитку» що входить до плану наукової роботи Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ) (державний реєстраційний номер 0115U003308). Тему дослідження затверджено вченою радою Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 5 від 22.12.2016 р.).

Мета дисертації полягає у виявленні сутності, передумов та закономірностей становлення концепцій відчуження в неомарксистській і екзистенціальній філософії ХХ століття. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

- окреслити історичний контур генези філософського дискурсу відчуження;
- здійснити реконструкцію поняття відчуження у творчості Г. Гегеля як підґрунтя марксистської та екзистенціалістської ліній концептуалізації відчуження;
- визначити зміст поняття відчуження в соціальній онтології К. Маркса;
- виявити логіку концептуалізації відчуження у філософському дискурсі екзистенціалізму;
- встановити кореляції між філософським та літературним дискурсами відчуження;
- виявити логіку синтезу екзистенціальної та марксистської концепцій відчуження як фактор становлення неомарксизму;
- визначити умови та способи екзистенціалістської рецепції марксистської концепції відчуження;
- ідентифікувати репрезентації проблематики відчуження в постмодерній інтелектуальній культурі.

Об'єкт дослідження – філософський дискурс відчуження.

Предмет дослідження – становлення концепцій відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії ХХ ст.

Методи дослідження. Природа об'єкта та предмета дослідження зумовлює необхідність застосування комплексної методології історико-філософського аналізу, що має поєднувати новітні інструменти дискурс-аналітики, соціології знань та деконструкції з традиційними засобами контекстуальної та ситуативної герменевтики філософського тексту. Здійснити такий синтез можливо за умови послідовного впровадження принципів історизму та системності історико-філософського дослідження. Типологічна методика забезпечила дослідження кореляцій між екзистенціалістською та марксистською лініями концептуалізації відчуження.

Необхідним є також використання елементів методології суміжних дисциплін: лінгвістики, соціології, історії. Реалізація методології історичної науки дозволила провести фактографічну лінію дослідження. Методи соціологічного узагальнення

використовувалися для розширення обрію контекстуально-ситуативного аналізу філософського дискурсу відчуження.

Наукова новизна роботи полягає у виявленні специфіки концептуалізації відчуження в екзистенціалістській та неомарксистській філософії ХХ ст. в загальному контексті розгортання філософського дискурсу відчуження. Наукова новизна отриманих результатів конкретизована в таких положеннях:

Уперше:

– доведено, що історико-філософська реконструкція способів осмислення відчуження людини в умовах індустріального суспільства, репрезентованих дискурсами екзистенціальної та неомарксистської філософії, має бути здійснена як герменевтика семантичних та функціональних кореляцій між вказаними концепціями, яка дозволить окреслити онтологію відчуження в умовах постіндустріальної трансформації суспільства;

– показано, що екзистенціальна філософія постала джерелом становлення неомарксизму у модусах рецепції та критики фундаментальної онтології М. Гайдеггера;

– виявлено, що екзистенціалістська рецепція марксизму спиралася на збереження протиставлення сутності та існування в бутті людини і радикальне тлумаченням індивідуальної свободи особистості, що обмежило горизонт конкретності теорії відчуження виміром індивідуальної свідомості;

– встановлено, що такі ключові напрями постмодерного мислення, як деконструкція, шизоаналіз, генеалогія влади-знання, феноменологія симулякрів постають модифікаціями концептуалізації відчуження, які синтезують екзистенціальні та неомарксистські теорії.

Уточнено:

– теоретико-методологічні підстави історико-філософського аналізу дискурсу відчуження, що полягають у критичному узагальненні історіографії філософської концептуалізації відчуження та розробці комплексної методології історичної герменевтики поняття відчуження;

– зміст поняття відчуження у феноменології духу Г. Гегеля як горизонту кореляції між теорією відчуження сутнісних сил людини К. Маркса та ідеями С. К'єркегора щодо автентичного існування особистості;

Набули подальшого розвитку:

– історико-філософська герменевтика поняття відчуження у соціальній онтології К. Маркса, яка дозволила виявити семантично-функціональне дезавування гегелівської теорії як відчуженого у мові спекулятивної рефлексії образу живого мислення, концептуальні засоби історизації трансцендентального суб'єкта та нівелювання індивідуалістичної інтерпретації суб'єктивності.

– історико-філософська реконструкція екзистенціальної лінії філософського дискурсу відчуження як індивідуалістичної критики гегелівської спекулятивної онтології з позиції конституювання екстатичного способу становлення людини та дискретної історичності;

– дослідження кореляції філософського дискурсу відчуження з дотичними формами інтелектуальної культури: художньою прозою, поезією, мистецтвом, яке

засвідчило, що саме мистецтво є ключовою формою подолання відчуження у творчості як модусі свободи особистості.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані в розробці навчальних матеріалів з філософських дисциплін, культурології, соціології та політології. Зміст та результати дисертації утворюють філософське підґрунтя для об'єктивного пізнання феномену відчуження і можуть бути впроваджені в подальших наукових розвідках з відповідної проблематики.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є самостійною роботою. Висновки й положення дисертації, що містять наукову новизну, одержані автором самостійно. Усі опубліковані роботи, у яких відображено основні результати дослідження, написані без співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення дисертації пройшли апробацію на науково-теоретичних семінарах кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» і наукових конференціях: «Глобальні проблеми сучасності у контексті історико-філософського знання» (Дніпро, 2016), «Перспективні напрями сучасної науки та освіти» (Слов'янськ, 2017), «Молодь і наука: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку права в Україні» (Сєверодонецьк, 2017), «Освітні стратегії розвитку духовної та світоглядної культури особистості громадянського суспільства» (Дніпро-Одеса, 2017), «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства» (Одеса, 2017).

Публікації. Основний зміст дослідження викладено у 7 публікаціях автора, зокрема – 6 статей у наукових фахових виданнях України, 5 з них у виданнях, що входять до наукометричної бази Index Copernicus, 1 – апробаційного характеру.

Структура і обсяг дисертації. Структура дисертаційної роботи зумовлена метою і завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 219 сторінок, з них 201 сторінка основного тексту, 18 сторінок складає список використаних джерел (228 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** подано загальну характеристику дисертації, яка висвітлює актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету, об'єкт і предмет, завдання і методи дослідження, елементи наукової новизни, практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дисертації та публікації автора.

У **першому розділі** – «Теоретико-методологічні підстави історико-філософського дослідження дискурсу відчуження» – здійснено огляд літератури з теми дослідження та розроблено релевантну до мети методологію вирішення визначених завдань.

У підрозділі «*1.1. Історіографія філософського дискурсу відчуження: огляд літератури*» визначено критерії типологічного розподілу джерельної бази

дослідження у відповідності до принципів єдності історичного та логічного, історизму та наступності. Визначено пріоритетність критичного узагальнення концептуалізації відчуження в сучасному науковому дискурсі та виявлення специфіки філософського підходу в загальнонауковому контексті.

Корпус текстів, що репрезентує сучасний світовий контекст філософської розробки проблеми відчуження, охоплює праці П. Гаспера, Р. Гавіна, Р. Йегті, Дж. Мартіну, Б. Паджета, Й. Ремана, Е. Уендлінг. Розвідки перерахованих авторів засвідчують, що в умовах економічної кризи та дестабілізації політичного процесу формується новітній попит на переосмислення ключових суперечностей глобальних суспільних процесів, який і зумовлює інтерес наукової спільноти до теоретичного здобутку марксистської філософії. Актуалізація теми відчуження завжди корелює з фазами загострення глобальних криз, у результаті яких проблематизується узвичаєний порядок суспільної організації.

Визначення корпусу текстів первісної концептуалізації відчуження, які власне формують філософський дискурс відчуження, спиралося на виявлення імпліцитних ліній тематизації цього поняття у філософських працях Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г. Фіхте, Ф. Шиллера, що вплинули на експліцитну артикуляцію відчуження у філософській системі Г. Гегеля. До джерельної бази реконструкції марксистської лінії концептуалізації відчуження треба долучити як ранні, так і зрілі твори К. Маркса. Лінію рецепції гегелівського концепту відчуження в марксизмі треба доповнити реконструкцією лінії критики цього концепту, імплікованої в екзистенціальній філософії С. К'єркегора та розвинутої у творах М. Гайдеггера та К. Ясперса. Специфіка філософського дискурсу відчуження виявляється у кореляції з літературним дискурсом знеособлення людини, тематизованого в творах Ф. Достоевського, К. Гамсуна, Ф. Кафки.

Важливо зазначити, що ключову кореляцію між дискурсами концептуалізації відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії ХХ ст. розглянуто на наступному етапі еволюції філософського дискурсу відчуження, реалізованого в працях Т. Адорно, М. Горькаймера, Г. Лукача, Е. Ільєнкова, Г. Маркузе, А. Камю та Ж.-П. Сартра. Постмодерні модифікації філософського дискурсу відчуження представлені концепціями А. Бадью, Ж. Бодріяра, Ж. Дельоза, Ж. Дерида, С. Жижека, М. Фуко.

Специфіку відчуження в сучасному суспільстві аналізують В. Арсланов, Р. Ахметзянова, Ю. Ляшенко, А. Харламов та ін. В аспекті онтології діяльності людини розглядають відчуження А. Беспалов, Н. Денисенко, А. Палютін, соціально-філософський і філософсько-антропологічний аналіз проблеми відчуження міститься в роботах В. Парцванії, В. Вербицького, І. Громова, М. Гудкова та ін.

З проблематикою відчуження пов'язані праці вітчизняних науковців, які працюють в галузі історії філософії: Г. Аляєва, І. Бичка, А. Бичко, П. Гнатенка, А. Єрмоленка, А. Лоя, В. Ляха, Л. Мозгового, В. Огорокова, В. Пронякіна, В. Табачковського та ін.

Аналіз рефлексивної літератури з проблематики відчуження засвідчує актуальність виявлення історичних та концептуальних передумов становлення онтології відмінності у межах філософського постмодерну. Дискурс відчуження

корелює з напрямками деконструкції, шизоаналізу, феноменології симулякрів, соціології знань, генеалогії влади-знання та інших постмодерних концепцій.

У підрозділі **«1.2. Методологія історико-філософського дослідження концептуалізації відчуження»** обґрунтовано методологію розв'язання завдань дослідження, визначено логіку використання засобів історико-філософської герменевтики та конкретизовано доцільність впровадження методів дискурсивного аналізу, соціології знань та ідеологічної критики.

Історико-філософська думка є за визначенням «рефлексією рефлексії». Цей факт значно ускладнює оптимізацію термінологічного забезпечення історії філософії як окремої галузі знання. Умови так званого «методологічного плюралізму», проголошеного принципом сучасного філософування, сприяють поглибленню кризи науки як цивілізаційного інституту суспільства та дестабілюють загальне поле верифікації суджень в якості наукових, філософських, лінгвістичних тощо. В сучасному історико-філософському дискурсі терміни «ідея», «категорія», «концепт», «поняття» чітко не диференційовані на рівні денотації, а лише ситуативно розподіляються на рівні конотації. Звичайно, думка є актуальним і динамічним процесом, але будь-які термінологічні субституції, контамінації, зміщення мають бути детально обґрунтованими та виправданими потребами дослідження конкретного предмету, а не топологією самого рефлексивного дискурсу.

Виявлення кореляції між способами концептуалізації відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії потребує реконструкції генези філософського дискурсу відчуження, здійсненої на засадах єдності логічного та історичного як кореляту діалектики між синхронією та діахронією філософського процесу. Треба дослідити генеалогічні лінії сучасної онтології відмінності, що виростають з концептуалізації відчуження, а не відтворити її як таку.

Специфіка об'єкта і предмета дослідження потребує застосування комплексної методології історико-філософської аналітики, спрямованої на поєднання інструментів дискурс-аналізу, археології знань та деконструкції з традиційними засобами історико-філософської герменевтики філософських концепцій. Ключовою умовою досягнення наукових результатів є послідовне впровадження принципів історизму та системності дослідження філософських ідей в історичному вимірі їх становлення. Ідентифікація кореляцій між екзистенціалістською та марксистською лініями концептуалізації відчуження вимагає застосування прийомів типологізації та узагальнення структурно-семантичних особливостей відмінних форм філософського осмислення феномену відчуження.

Методологічною умовою реконструкції витоків становлення екзистенціальної та неомарксистської ліній концептуалізації відчуження є онтологічна інтерпретація відчуження як модусу відмінності. Онтологічне прочитання концепту відчуження розкриває єдиний горизонт герменевтики різноманітних модифікацій філософського дискурсу відчуження.

Конкретизація умов та засобів концептуалізації відчуження потребує використання елементів методології суміжних дисциплін: лінгвістики, соціології, історії. Реалізація методології історичної науки дозволила провести фактографічну

лінію дослідження. Методи соціологічного узагальнення використовувалися для розширення об'єкту контекстуально-ситуативного аналізу філософського дискурсу відчуження.

Реконструкція історичистської епістемології вимагає історико-філософської ревізії ключових категорій соціальної філософії, адже новітнє повернення історії мотивовано відсутністю однозначної відповіді на питання про суб'єкта суспільного буття. Для філософії повернення до історії значить повернення до Гегеля і повороту від констатувально-метафізичного до діалектично-полемічного способу мислення. Саме історична природа тих суперечностей, що притаманні сучасним суспільним процесам має постати предметом наукового дослідження.

У другому розділі – «Гене́за філософського дискурсу відчуження» – розглянуто історико-філософські джерела й передумови формування концепту відчуження в західноєвропейській інтелектуальній традиції XVIII-XX століть, визначено лінії переосмислення гегелівської концепції відчуження в соціальній онтології К. Маркса, здійснено герменевтику теми відчуження в дискурсі екзистенціальної філософії, визначено філософський зміст літературного дискурсу відчуження.

У підрозділі «*2.1. Становлення концепту відчуження в європейській філософії XVIII-XIX ст.*» з'ясовано, що витoki тематизації відчуження сягають філософування Плотіна, який розумів відчуження як довершений стан споглядання, коли суб'єкт розчиняється в об'єкті споглядання. Відчуження як подолання обмеженості звичних способів пізнання і досягнення первісної єдності досуб'єктивного буття є важливим елементом філософування Августина, Григорія Ниського, Діонісія Ареопагіта, Бонавентури, Ніколая Кузанського. У німецькому трансцендентальному ідеалізмі, у роботах І. Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля поняття відчуження потрапляє в площину свідомості, самосвідомості та діяльності індивіда. На особливу увагу заслуговує позиція Г. Гегеля, який інтерпретував відчуження як об'єктивацію сутнісних сил людини, відповідно, подолання відчуження він розуміє як розпредметнення, привласнення. Індивід постає в самосвідомості, що формується під час діяльності, водночас, поки індивід не діє, самосвідомість не знає, що він є для самого себе.

На відміну від неоплатоністських та християнських ідей щодо відчуження як подолання зовнішнього горизонту мислення у вищому стані споглядання Г. Гегель інтеріоризує цей горизонт. З доконаного та кінцевого стану споглядання відчуження перетворюється на транзитивний стан подолання рівнів чуттєвості та уяви і досягнення виміру чистого мислення. Саме в спекулятивному покладанні самого себе дух віднаходить свою істину, а не відчужену, форму існування. Природа та Історія постають об'єктивними корелятами Духу, феноменами його творчого відчуження власної сутності. Гегелівська концепція відчуження набуває антропологічної інтерпретації в працях Л. Фейєрбаха, який наголошує на творчій природі об'єктивації сутності людини. З транзитивної фази трансцендування власної іманенції духом відчуження перетворюється на спосіб буття родової сутності людини.

Поряд із онтологічною лінією дискурсу відчуження формується соціально-філософська тематизація відчуження, започаткована Ж.-Ж. Руссо, який протиставив гармонійності природної людини відчуженій людині, понівеченій умовностями суспільного устрою. Показово, що проблематика відчуження виникає разом з розвитком новоевропейської цивілізації та науки й триває десь від епохи Просвітництва. У працях французьких мислителів XVIII ст.: Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Вольтера – можна виявити ще не концептуалізоване, але цілком впізнаване уявлення про відчуження людини, яке розуміють як підпорядкування особистості незрозумілим і чужим їй силам.

У підрозділі «**2.2. Концепт відчуження в соціальній онтології К. Маркса**» проаналізовано концептуалізацію відчуження у філософії К. Маркса.

Дослідники давно відзначають, що проблема відчуження, його причин і наслідків, так само як і питання про подолання відчуження, є стрижневими елементами ширшої проблеми, пов'язаної зі створенням проекту емансипації індивіда від репресивного соціального середовища. Конфліктно-радикальна теорія суспільного розвитку, сформульована представниками марксизму, не може обмежитися простою констатацією факту відчуження або описом характеристик останнього. Логічним підсумком постав проект подолання відчуження, тобто повне звільнення людини.

У дослідженні проблеми відчуження в межах марксизму заслуговує на пильну увагу низка питань: коректне уявлення феномену відчуження в ранньому марксизмі, чи порушував К. Маркс у своїх подальших роботах проблему відчуження, як співвідносяться відчуження й ситуації опредметнення – розпредметнення, відчуження у площині ідеологічної надбудови й інші питання, де акценти розставлені недостатньо чітко.

У роботах раннього К. Маркса можна чітко виділити три базових онтологічних виміри сутнісних сил індивіда, що відповідають також основним групам людських властивостей і потреб: природний, громадський, духовний. Особливість дослідження такого феномену, як відчуження, полягає насамперед у його загальності, що безпосередньо пов'язано з його філософським змістом як нівелюванням зв'язку між самим суб'єктом і будь-якою його функцією, що призводить до збіднення і трансформації суб'єкта й власне функції. У соціальному контексті суб'єктом насамперед є людина, а її функцією – свідомо соціальна діяльність. Потрібно зазначити, що ці рівні в межах марксизму зовсім не є однаковими за значущістю. Традиційно пріоритетні природні й соціально значущі властивості людини, які вважають визначальними, її духовні або навіть просто суб'єктивні, ментальні характеристики стають другорядними або ж їх зовсім ігнорують.

У ранніх рукописах К. Маркса розроблено поняття, що охоплює чотири модуси відчуження: відчуження від виробу, відчуження від виробництва, відчуження від родової сутності людини, відчуження від інших виробників. В якості родової сутності людини запропоновано розуміти її практичну діяльність, яка полягає в об'єктивуванні свідомості засобами праці, а свідомість розуміється як результат соціальної взаємодії. Подальші етапи розвитку філософії К. Маркса лише

розвивають, а не заперечують це первісне визначення відчуження. Не можна не побачити важливість ідеї відчуження в протиставленні капіталу як накопиченої праці до праці живої, характерному для зрілих творів автора.

У підрозділі *«2.3. Екзистенціальна аналітика відчуження: між психологією й онтологією»* досліджено екзистенціальну лінію концептуалізації відчуження у модусі критики гегелівської феноменології, започатковану С. К'єркегором і довершену К. Яспером і М. Гайдеггером. Розглянуто трансформацію концепту відчуження в роботах К. Ясперса, який синтезував наукову строгість з безумовним розумінням антропологічних, екзистенціальних і психологічних аспектів проблеми відчуження. Показано, що відчуження, на думку К. Ясперса, є існуванням людини в знеособленій формі, у якості певної соціальної функції, тоді як її справжність, її самість – це найбільш індивідуалізована невідчужувана сутність індивіда. Зіткнення масових знеособлених форм соціальності й особистісного свавілля, сутності й існування це і є боротьба людини з соціальними формами відчуження.

Показано, що філософська еволюція Гайдеггерової думки живилася синтезом трьох ключових планів: історичною транскрипцією філософії життя, тематизацією темпоральних аспектів релігійної самосвідомості, концептуальними настановами феноменології. Лінія рецепції концептуалізації відчуження виказує інтуїцію М. Гайдеггера щодо сутнісної потреби християнства в радикальному оновленні, репрезентованої в історії постатями Августина, М. Лютера та С. К'єркегора. Саме досвід специфічної історичності християнської свідомості дозволяє перенормувати класичну «хронологічну» історицистську оптику кайрологічним аспектом темпоральності. Виявлено генетичні зв'язки аналітики Dasein з «критикою сучасності» С. К'єркегора, експліцитно орієнтованої на аналітику відчуження. Проте релігійна спрямованість данського мислителя не задовольняла онтологічним прагненням німецького філософа.

Онтологію М. Гайдеггера досліджено як найбільш виразну концептуалізацію екзистенціального розуміння відчуження. В аналітиці Dasein репрезентовано глибинний зв'язок екзистенціалів з проблематикою відчуження. Проаналізовано низку вихідних форм відчуження у філософії М. Гайдеггера, їх ієрархію, онтологічний і антропологічний сенс. Доведено, що відчуження як онтологічна проблема має глибокий теоретичний сенс і практичне значення для всіх подальших проектів подолання відчуження. Філософ окреслює основний чинник, який продукує відчуження в онтологічному аспекті. М. Гайдеггер постулює, що Dasein є таким способом, щоб, існуючи, розуміти щось подібне буттю. Для усвідомлення зв'язку з цим треба з'ясувати, що те, з чого Присутність взагалі потаємно розуміє й тлумачить щось подібне буттю, є не що інше, як час. Останнє як горизонт всякої зрозумілості буття й всякого тлумачення буття має бути інтерпретоване й усвідомлене. Щоб це зрозуміти, треба залучити вихідну експлікацію часу як межі зрозумілості буття з тимчасовості як буття, що розуміє буття присутності.

Екзистенціальна лінія філософського дискурсу відчуження, що йде від С. К'єркегора, розгортається як індивідуалістична критика гегелівської спекулятивної онтології. Концептуальний синтез екзистенціальної постановки

питання про сенс особистісного існування з поняттями феноменології та герменевтики, здійснений К. Ясперсом і М. Гайдеггером, призвів до онтологізації відчуження як елементу екстатичного способу становлення людини.

У підрозділі **«2.4. Філософська герменевтика літературного дискурсу відчуження»** проаналізовано художню творчість як найважливіший спосіб представлення проблематики відчуження. Більш предметно розглянуто, як проблематика відчуження, його різноманітних і численних форм відбилася в художній літературі. Художній дискурс ХХ століття, у кращих своїх проявах є одним із джерел та свідчень відчуження людини. Поезія слугує своєрідним вступом до філософсько-антропологічної проблематики відчуження, окреслюючи такі його характеристики, що часто лишаються поза межами наукового аналізу. Досліджуючи відчуження у площині екзистенціальної філософії, не можна залишити поза увагою одне з найважливіших джерел з проблеми відчуження – художню творчість.

Зафіксовано очевидний надлишок матеріалу, оскільки постичний дискурс абсолютно конгеніальний філософським студіям. Художня інтуїція багатьох талановитих письменників давно вже порушувала цю проблему та сформулювала її найгостріше й екзистенційно достовірно. Літературний дискурс відчуження охоплює праці Ф. Достоєвського, К. Гамсуна, Ф. Кафки. Насамперед, це стосується двох основних, найбільш типових відчужених персонажів Ф. Достоєвського, думки й вчинки яких послідовно ілюструють одну загальну думку. Це «підпільна людина» і «біс». Ця позиція полягає, по-перше, в участі людини в акті божественного творіння, по-друге, у відмові від визнання моральних і релігійних істин християнської культури й набутті скепсису, нігілізму й атеїзму, що дедалі зростають.

Одним із центральних протагоністів підпільної людини є герой творів Ф. Кафки, невлаштований, мандрівний, суб'єкт, що постійно рефлектує, своєрідний аналог особистості самого письменника. Проблема подолання відчуження Ф. Кафка пов'язує з проблематикою пошуку сенсу, зазвичай, безуспішного, проте принципового для становлення людини. Ці пошуки в межах споконвічного відчуженого предметного й соціального середовища неминуче призводять героя Ф. Кафки до абсурду.

Розглядаючи тему відчуження в літературному дискурсі сучасної епохи доречно конкретизувати специфіку опрацювання цієї теми в жанрах поезії. На зламі століть проблема самотності та відчуження людини прозвучала з найбільшою гостротою. Якщо йдеться про західноєвропейську поезію, то одними з найбільш яскравих поетів цього періоду є Р. Рільке і Г. Тракль. Тема відчуження в зовсім відмінних втіленнях – від особистісної невлаштованості, мук юності і самотності до глибинних форм релігійно-екзистенціального відчуження. Не завжди ставлення поета до відчуження й самотності репрезентоване як негативне. Так, Р. Рільке в ранніх циклах віршів складає справжню оду самотності, називаючи її «святою» і протиставляючи самотньому суб'єкту людський соціум з його воістину нещасними й відчуженими індивідами, людьми, позбавленими майбутнього, як, втім, і сьогодення.

Г. Тракль використовує різні технічні прийоми для опису трагізму становища людини у світі. Він створює власну поетику відчуження, засновану, крім іншого, на семантиці кольору, де холодні тони висловлюють і підкреслюють відчуження й самотність, підсилюють виклад своєрідної семантики і навіть естетики смерті й вмирання, приклади чого постійно трапляються в його творах.

Диспут про художню творчість у зв'язку з екзистенціальною проблематикою відчуження й власне статус людини у світі був би не повним, без аналізу творчості одного з найбільш видатних представників цього напрямку – А. Камю. Творчість письменника пронизана стурбованістю людським існуванням, викликами сучасного світу й тими трансформаціями, які відбуваються з людьми.

У третьому розділі – **«Концептуалізація відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії в контексті становлення постмодерного мислення»** – розглянуто теоретичні трансформації концепту відчуження в екзистенціальній філософії ХХ століття, відмінність і взаємозв'язок різних трактувань відчуження.

У підрозділі **«3.1. Реценція та критика екзистенціальної філософії як елемент неомарксистських теорій відчуження»** проведено порівняльний аналіз концепцій відчуження найвідоміших представників Франкфуртської школи Г. Маркузе й Т. Адорно. Розглянуто теоретичні джерела та передумови обох підходів, їх відмінність і взаємозв'язок. Зіставлено концепцію негативної діалектики Т. Адорно й уявлення Г. Маркузе про одновимірність людського існування в сучасному світі. Неомарксистки узагальнюють поняття відчуження, студіюючи його не тільки як соціально-економічний феномен, а й як обмежено загальний, універсальний стан, закорінений у власне сутності людини, в організації психічного й культурного життя, у структурі раціональності. Подібне зміщення акцентування дослідження дозволяє не просто з'ясувати щось нове у цьому давно описаному феномені, але й окреслити теоретичні і практичні перспективи його подолання.

Усі теоретики Франкфуртської школи звертаються до аналізу людської суб'єктивності і проблеми її становлення. Соціальний порядок найчастіше постає у вигляді негативної і навіть репресивної структури стосовно реального людського індивіда. Сучасне суспільство, або ж суспільство як таке, постійно пригнічує життєві й творчі потенції суб'єкта, що знаходить своє втілення в процедурі й ситуації відчуження, що є основним терміном для всіх подібних теорій.

Т. Адорно і М. Горкгаймер завершують концептуалізацію поняття відчуження, розпочату в епоху Просвітництва й продовжену в працях німецьких класиків і марксизмі. Інтерес гуманітаріїв до поняття відчуження періодично посилюється, час від часу спадає, проте ніколи не втрачає своєї значущості й актуальності. Зазначена категорія, безперечно, перетворюється в ХХ столітті в одну з найбільш фундаментальних характеристик сучасної людини, але, водночас, її кордони постійно розширюються, погрожуючи перетворити науковий інструментарій в просту метафору, яка виражає будь-яку незручність або страждання.

Саме радикальна постановка категорії історичності відкривала можливість синтезу марксизму з екзистенціалізмом. Гайдеггер радикалізує дільтеєвську герменевтику історії як плинності та зміни смислових структур тим, що вводить як домінанту в темпоральній будові Dasein модальність майбутнього: людина не є

присутньою в історії, вона є історією, самою живою історичністю, яка екзистує власні іманентні сили у форми смислу. Філософія Гайдеггера сприймається Маркузе як найвище досягнення ідеалістичної філософії, категоріальний апарат якої треба використати для розбудови адекватної до вимог часу теорії історичного матеріалізму.

Екзистенціальна філософія постала важливим джерелом пошуків конкретної філософії для Г. Маркузе, який сподівався синтезувати теорію сходження від абстрактного до конкретного (К. Маркс) з герменевтикою фактичності (М. Гайдеггер). Проте публікація «Філософсько-економічних рукописів 1844 року» в 1932 році дозволила віднайти іманентний горизонт гуманізації ортодоксального марксизму, концептуальна переконливість якого нівелювала екзистенціалістський пафос конкретності індивідуального буття особистості. Хоча певне гайдеггеріанство залишалося важливим для Г. Маркузе у його подальшій інтелектуальній еволюції, що дозволяє визначити результативність рецепції елементів екзистенціального мислення в неомарксизмі автора «Одновимірної людини».

Натомість для Т. Адорно філософування М. Гайдеггера постало ключовим об'єктом критики ідеологізації філософії. Екзистенціалістський дискурс Т. Адорно дезавує як жаргон автентичності – вияв фундаменталістської ідеології, певну форму секулярної теології, які є несумісними з науковою теорією. Т. Адорно реалізує модус критики в кореляції неомарксистської філософії з традицією екзистенціалізму.

У підрозділі **«3.2. Екзистенціалістська інтерпретація марксистської концепції відчуження у творчості Ж.-П. Сартра»** проаналізовано концепцію відчуження Ж.-П. Сартра. Такі мислителі як А. Камю та Ж.-П. Сартр намагалися розгледіти в дискурсі Гайдеггера суто феноменологічний інваріант повороту філософії до практики, задекларованого К. Марксом. Такий підхід можна назвати антропологічною диверсифікацією. Ми вважаємо антропологічну константу рецепції філософування Гайдеггера реакційною, оскільки така інтенція йде всупереч інтенціям екзистенціалізму та марксизму щодо подолання метафізики трансцендентального суб'єкта. Якщо Гуссерль критично поставився до гайдеггерівської версії трансформації феноменології, то Ж.-П. Сартр із захопленням наповнює негативну парадигму категорій Гайдеггерової онтології змістом посткартезіанського волюнтаризму. Згодом під впливом праць Е. Левінаса М. Мерло-Понті актуалізує феноменологічні та комунікативні кореляції між фундаментальною онтологією та марксизмом і долає картезіанські мотиви, започатковані Сартром. З-під екзистенціалістської термінології проступали онтологічні мотиви мислення.

Розглянуто джерела й основні аспекти його розуміння онтології відчуження й можливостей його подолання. Продемонстровано динаміку розвитку відчуження з урахуванням головних теоретичних концептів філософа: буття-для-себе, інший, ніщо, свобода, страх, тривога. Досліджено взаємозв'язок між поняттям відчуження у Ж.-П. Сартра і М. Гайдеггера, зафіксовано відмінності в трактуванні найважливіших екзистенціалів. Відчуження людей, що перебувають у стані свободи, призводить їх до конфліктів, джерелом яких є позиції інших індивідів. Кожен знає себе лише як

суб'єктивний стан свободи і буття. Однак точка зору іншого не може охопити цю суб'єктивність, оскільки для цього іншого кожна людина є об'єктом, а не вільним існуванням. Тому вже сама позиція іншого, спрямована на власне alter ego, краде вільне буття людей. Тобто кожна людина, стаючи іншим для кого б то не було, краде свободу іншого індивіда. Саме з цією обставиною Ж.-П. Сартр пов'язує відчуження людини.

Філософ вважає, що для вирішення цього конфлікту кожна людина бажає єдності власних уявлень і позицій з думкою інших людей. Але зазвичай цього не відбувається, швидше навпаки, кожна людина є катом, мучителем іншого, примушуючи погодитися зі своїм баченням ситуації. Однак якщо жертва може говорити й діяти так, як цього бажає кат, вона все одно залишиться в стані відчуження й все одно буде знати якусь правду про своїх мучителів. Ця «вкрадена» свобода не повертається до ката й у разі вбивства своєї жертви. Тут філософ і доходить висновку, що всі люди є взаємними мучителями, що повністю нівелює їх уявлення про солідарність. Виявлено, що особливості екзистенціалістської рецепції марксизму пов'язані з радикальним тлумаченням індивідуальної свободи особистості, обмеженням горизонту конкретності теорії виміром індивідуальної свідомості та збереженням протиставлення сутності та існування в бутті людини.

У підрозділі *«3.3. Постмодерні модифікації філософського дискурсу відчуження»* доведено, що феномен відчуження в усіх його аспектах є одним з основних питань постмодерної філософії та однієї з найважливіших її проблем, разом з поняттями відмінності, ідентичності тощо. Продемонстровано взаємодію постмодерної філософії з іншими напрямками думки.

Розглянуто способи студіювання проблеми відчуження у двох видатних представників західноєвропейської інтелектуальної традиції М. Фуко й Ж. Дерида. Зіставлено зміст деконструктивізму Ж. Дерида й уявлення М. Фуко про людський світ як систему концептів. Так само як людина повинна сформулювати свою власну природу і свою суб'єктивність, вона може й нехтувати нею в певних соціально-економічних умовах, віддаючи себе так званім безособовим силам. Якщо для К. Маркса ці сили сконцентровані в капіталі – граничному вираженні самовідчуження сутнісних сил індивіда, то для М. Фуко цей процес виражається більш широкими взаєминами структур влади й підпорядкування, що знеособлюють людину й перетворюють її на статистичну соціальну одиницю. М. Фуко цікавиться, насамперед, дискурсивними практиками пізнього капіталізму, у площині яких суб'єкт осмислює й оцінює свій світовий статус. Усвідомлення революції як практичної дії, що приводить згодом також і до ментальних змін, є принциповим для всієї низки зазначених теорій. Ця позиція актуалізує питання про причетність теорії суб'єкта М. Фуко подібним позиціям.

Репрезентовано позицію, згідно з якою онто-екзистенціальна інтерпретація відчуження людини є найбільш перспективним підходом для фіксації та опису його феноменальних, соціальних й антропологічних характеристик. Будь-яка спроба представити відчуження без урахування його онтологічного змісту, неминуче тягатиме до економічного, соціологічного або психологічного редукціонізму і, як результат, до принципової неповноти. У результаті здійсненого компаративного

аналізу з'ясовано, що між різними версіями екзистенціальної філософії ХХ століття існує принципова відповідність щодо поняття відчуження, студійованого в межах певної онтологічної моделі. Підвалинами останньої є уявлення про витoki екзистенціальних станів людини перед обличчям чужого й принципово ворожого зовнішнього середовища, які і є дійсним джерелом і передумовою відчуження людини в соціумі. Не можна не зазначити, що окреслена традиція дала численні інтелектуальні сходи, зокрема продемонструвавши здатність створювати плідні симбіози з представниками лівої думки.

Одним з авторів, у творчості якого ця тенденція знайшла своє втілення є А. Бадью. У його філософській роботі можна відзначити численні відбитки впливу попередників як неомарксистської традиції, так й екзистенціального напрямку філософської думки. Підхід французького мислителя відрізняє прагнення подолати як метафізичний нігілізм аналітичної філософії, так і відторгнення онтології, вироблене в межах постмодерністського дискурсу.

А. Бадью демонструє особливий підхід до проблеми відчуження щодо питання про істину. Його позиція надзвичайно важлива для розуміння сучасних тенденцій розвитку окресленої проблематики. А. Бадью намагається уникнути докорів у релятивізмі, це й зумовило залучення ним чотирьох родових категорій-рубрик, адже якщо у кожного з нас, навіть у кожній події, – своя істина, то це означає, що істини немає. Генеалогія постмодерних модифікацій концепту відчуження дозволила встановити, що ключові напрями постмодерного мислення є похідними від концептуалізації відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії.

ВИСНОВКИ

У дисертації досліджено історичну сутність та особливості формування концепту відчуження в дискурсі екзистенціальної та неомарксистської філософії ХХ ст. Відповідно до завдань на підставі отриманих результатів зроблено такі висновки:

1. Теоретико-методологічними засадами дослідження постали критичне узагальнення історіографії сучасної концептуалізації відчуження та розробка комплексної методології історико-філософського аналізу дискурсу відчуження. Огляд наукової літератури з теми дослідження дозволив констатувати нівелювання онтологічного виміру феноменології відчуження в сучасному загальнонауковому дискурсі ідентичності, яке свідчить про необхідність переосмислення відчуження в контексті поглиблення кризових явищ в сучасному світі та потребу в історико-філософській ревізії релевантних засобів концептуалізації відчуження.

2. Історико-філософська реконструкція способів осмислення відчуження людини в умовах індустріального суспільства, репрезентованих дискурсами екзистенціальної та неомарксистської філософії, має здійснюватися як герменевтика семантичних та функціональних кореляцій між вказаними концепціями відчуження, яка дозволить окреслити онтологію відчуження в умовах постіндустріальної трансформації суспільства. Методологія такої герменевтики поєднує прийоми дискурс-аналізу з соціологічним підходом в межах інтелектуальної історії.

3. Дослідження генези філософського дискурсу відчуження дозволило конкретизувати зміст концептуалізації відчуження Г. Гегелем як ключового елементу його феноменології духу та визначити сутнісні відмінності між способами рецепції цього концепту, здійсненими К. Марксом і С. К'єркегором. Виявлено два горизонти кореляції між теорією відчуження сутнісних сил людини К. Маркса та ідеями С. К'єркегора щодо автентичного існування особистості: горизонт критики та рецепції гегелівського дискурсу відчуження і горизонт спрямування філософії від спекулятивної рефлексії до конкретної аналітики.

4. З'ясовано, що поняття відчуження у філософії К. Маркса має особливий семантично-функціональний статус, оскільки засновується на дезавуванні гегелівської теорії як відчуженого у мові спекулятивної рефлексії образу живого мислення. Марксистська лінія філософського дискурсу відчуження спирається на історизацію трансцендентального суб'єкта та подолання індивідуалістичної інтерпретації суб'єктивності.

5. Показано, що екзистенціальна лінія філософського дискурсу відчуження, започаткована С. К'єркегором, розгортається як індивідуалістична критика гегелівської спекулятивної онтології. Концептуальний синтез екзистенціальної постановки питання про сенс особистісного існування з поняттями феноменології та герменевтики, здійснений К. Ясперсом і М. Гайдеггером, призвів до онтологізації відчуження як елементу екстатичного способу становлення людини.

6. Вивчено кореляції філософського дискурсу відчуження з дотичними формами інтелектуальної культури: художньою прозою, поезією, мистецтвом. Показано, що саме мистецтво є ключовою формою подолання відчуження у творчості як модусі свободи особистості.

7. Показано, що розвиток неомарксизму був зумовлений прагненням концептуального оновлення «політекономічної» лінії ортодоксального марксизму, одним із джерел якого і постала екзистенціальна філософія. Тема відчуження утворила горизонт синтезу Dasein-аналітики з марксистською соціальною онтологією, здійснений у модусах рецепції (Г. Маркузе) та критики (Т. Адорно) фундаментальної онтології М. Гайдеггера.

8. Виявлено, що особливості екзистенціалістської рецепції марксизму пов'язані з радикальним тлумаченням індивідуальної свободи особистості, обмеженням горизонту конкретності теорії виміром індивідуальної свідомості та збереженням протиставлення сутності та існування в бутті людини.

9. Критична герменевтика постмодерних модифікацій концепту відчуження дозволила встановити, що такі ключові напрями постмодерного мислення, як деконструкція, шизоаналіз, генеалогія влади-знання, феноменологія симулякрів, виростили на ґрунті концептуалізації відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Іванчук В. В. Историко-философский контекст формирования концепта отчуждения // *Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр. / гол. ред В. М. Вашкевич. Київ : Гілея, 2017. Вип. 118 (3). С. 214-218.*

2. Іванчук В. В. Концепт отчуждения в современном неомарксизме // *Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр. / гол. ред В. М. Вашкевич. Київ : Гілея, 2017. Вип. 122 (7). С. 175-179.*

3. Іванчук В. В. Концептуалізація отчуждения в немецком трансцендентальном идеализме // *Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ : Гілея, 2016. Вип. 115 (12). С. 162-166.*

4. Іванчук В. В. Модели отчуждения у М. Фуко и Т. Адорно // *Філософія і політологія в контексті сучасної культури : наук. журн. / гол. ред. О. С. Токовенко. Дніпро, 2016. Вип. 1 (10). С. 80-85.*

5. Іванчук В. В. Отчуждение и проект универсальной эмансипации человека у раннего К. Маркса // *Грані : наук.-теорет. і гром.-політ. альм. / гол. ред. С. А. Квітка. Дніпро : Грані, 2017. Т. 20. № 3 (143). С. 98-103.*

6. Іванчук В. В. Сущность отчуждения в экзистенциальной философии XX века // *Грані : наук.-теорет. і гром.-політ. альм. / гол. ред. С. А. Квітка. Дніпро : Грані, 2017. Т. 20. № 6 (146). С. 58-63.*

Матеріали конференцій

7. Іванчук В. В. Проблематика відчуження людини в екзистенціалізмі Ж.-П. Сартра // *Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства : Мат. II Міжнар. наук. конф. студ., мол. вчених та науковців, (м. Одеса, 26-27 трав. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 206-210.*

АНОТАЦІЯ

Іванчук В. В. Сутність та особливості формування концепту відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії XX ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії. – Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ, 2018 р.

У дисертації досліджено історичну сутність та особливості формування концепту відчуження в дискурсі екзистенціальної та неомарксистської філософії

XX ст. Виявлено історичний контур становлення філософського дискурсу відчуження в теоріях Г. Гегеля, К. Маркса, С. К'єркегора, М. Гайдеггера. Показано, що розвиток неомарксизму був зумовлений прагненням концептуального оновлення ортодоксального марксизму, одним із джерел якого і постала екзистенціальна філософія. Виявлено, що екзистенціалістська рецепція марксизму обмежувалася виміром індивідуальної свідомості та збереженням протиставлення сутності та існування в бутті людини. Критична герменевтика постмодерних модифікацій концепту відчуження дозволила встановити, що ключові напрями постмодерного мислення виростили на ґрунті концептуалізації відчуження в екзистенціальній та неомарксистській філософії.

Ключові слова: відчуження, концепт відчуження, екзистенціальна філософія, неомарксистська філософія, філософський дискурс відчуження, рецепція, критика.

SUMMARY

Ivanchuk V.V. Essence and peculiarities of the formation of the concept of alienation in the existential and neo-Marxist philosophy of the XX century. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a candidate degree in Philosophy (Doctor of Philosophy) in specialty 09.00.05 - History of Philosophy. - State Higher Educational Establishment «Donbas State Pedagogical University», Slavyansk, 2018.

The thesis focuses on the historical essence and peculiarities of the conception of alienation in the discourse of the existential and neo-Marxist philosophy of the twentieth century. It reconstructs the historical outline of the philosophical discourse of alienation in the theories of G. Hegel, K. Marx, S. Kierkegaard, and M. Heidegger. It is shown that the development of neo-Marxism was determined by the need for renewal of orthodox Marxism, one of the sources of which was the existential philosophy. Critical hermeneutics of postmodern modifications of the concept of alienation enabled to establish the genealogical relationship of key trends in postmodern thinking to the conceptualization of alienation in existential and neo-Marxist philosophy.

In accordance with this goal of the dissertation research is the disclosure of theoretical grounds for the formation of the concept of alienation in neo-Marxist and existential philosophy in the context of the West European philosophical tradition of the mid-nineteenth and first half of the twentieth century. This also determined the subject of research, consisting in analyzing the essence of the phenomenon and the concept of alienation in the philosophical discourse of existentialism and neo-Marxism.

As a result of the study it was determined that alienation of a person acts as a permanent property of human life and is based on the very nature of subjectivity. In this context, overcoming alienation in its most essential understanding requires a radical spiritual transformation of man. This understanding indicates that between the different versions of the existential philosophy of the twentieth century there is a fundamental correspondence with respect to the concept of alienation, which is considered within the framework of a certain ontological model. The basis of the latter is the idea of the initiality

of the existential states of man in the face of an alien environment, which is the real source and prerequisite for the alienation of man in society.

The thesis considers sources on the problem of forming the concept of alienation in Western European philosophy, the most important studies in this field, dealing directly with the formation of this concept and its subsequent transformations in the philosophical teachings of neo-Marxism and within the framework of the existential tradition. The nature and content of historical, cultural, anthropological and ideological and theoretical premises made possible the formation in the history of European thought of various theoretical approaches to understanding the problem of alienation, defined the specifics of the interpretation of alienation in various philosophical doctrines and the elucidation of the peculiarities of interpreting the problem of alienation in different spiritual areas: philosophy, history, religion, artistic culture.

The author analyzes the possibility of constructing not only a socio-economic, historical-cultural or psychological model of alienation, but also the creation of an ontology of alienation as the original semantic field that underlies any human relations, the perception of the world and the person's understanding of himself and his destination. In connection with the formulation of this problem, it was revealed that one of the significant gaps in the contemporary literature on the problem of alienation is the limiting and not always justified sociologicalization of the problem, which is a peculiar form of reductionism that deliberately simplifies the understanding of the concept of alienation itself. Works that attempt to make an ontological analysis of the problem of alienation are rare, examples of which we find in the works of M. Heidegger, whose philosophy can be considered an important prerequisite for further research in this field.

One of the main theses of the thesis is the idea that the modern state of man, this humanitarian gap in which human society turned out to be, is a logical consequence of his own historical, socio-political and spiritual development. In other words, everything that happens to a modern person is not a mere kurtosis, an involuntary fluctuation, or an accident, but rooted in certain tendencies that were originally laid in the foundation of human civilization. These trends, which have been in effect since the very beginning of the new European history, the continuation of which we are still observing, with the passage of time only intensify, creating the current critical situation.

Key words: alienation, the concept of alienation, existential philosophy, neo-Marxist philosophy, philosophical discourse of alienation, reception, critique.

АННОТАЦИЯ

Иванчук В.В. Сущность и особенности формирования концепта отчуждения в экзистенциальной и неомарксистской философии XX в. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук (доктора философии) по специальности 09.00.05 – история философии. – Государственное высшее учебное заведение «Донбасский государственный педагогический университет», Славянск, 2018.

В диссертации произведено исследование исторической сущности и особенностей формирования концепта отчуждения в дискурсе экзистенциальной и неомарксистской философии XX века. Обозначен исторический контур становления философского дискурса отчуждения в теориях Г. Гегеля, К. Маркса, С.Кьеркегора, М. Хайдеггера. Показано, что развитие неомарксизма было определено потребностью в обновлении ортодоксального марксизма, одним из источников которого выступила экзистенциальная философия. Выявлено, что экзистенциалистская рецепция марксизма ограничивалась горизонтом индивидуального сознания и сохранением противопоставления сущности и существования в бытии человека. Критическая герменевтика постмодернистских модификаций концепта отчуждения позволила установить генеалогическую связь ключевых направлений постмодернистского мышления к концептуализации отчуждения в экзистенциальной и неомарксистской философии.

Ключевые слова: отчуждение, концепт отчуждения, экзистенциальная философия, неомарксистская философия, философский дискурс отчуждения, рецепция, критика.